

Att söka medel från Vetenskapsrådet. Erfarenheter från ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap

av Ulf Bjereld

År 2018 inlämnades 121 ansökningar om projektbidrag till Vetenskapsrådets beredningsgrupp för statsvetenskap, freds- och konfliktforskning samt medie- och kommunikationsvetenskap. Av dessa ansökningar tilldelades 13 stycken medel, vilket ger en beviljandegrad på 10,7 procent.

Beviljandegraden är något högre inom ämnesområden som medicin och hälsa, teknik och naturvetenskap. Men sammantaget ägnar svenska forskare hundratusentals timmar varje år till att skriva ansökningar som inte beviljas medel. Är detta verkligen en rimlig tidsanvändning? Och är det möjligt att urskilja de absolut bästa ansökningarna i en sådan flodvåg av ansökningar? Vore det inte bättre att använda befintliga forskningsmedel till att ge varje forskare mer utrymme för forskning inom ramen för sin anställning?

Under tre år - 2016-2018 - hade jag förmånen att få vara ordförande för ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap vid Vetenskapsrådet. Ämnesrådet ansvarar för fördelning av forskningsmedel och följer upp och utvärderar forskning inom sitt ämnesområde. I det följande vill jag givet mina erfarenheter från ämnesrådet reflektera kring a.) fördelar och nackdelar med existerande system där så stor del av forskningen finansieras via ett konkurrensbaserat externt granskningssystem, b.) hur väl Vetenskapsrådets granskningssystem fungerar, samt c.) vad som kännetecknar framgångsrika forskningsansökningar.

Fördelar och nackdelar med existerande system. Forskningsfinansieringen av humaniora och samhällsvetenskap skiljer sig från

finansieringen av medicin och hälsa, naturvetenskap och teknik i åtminstone två avseenden. För det första går en förhållandevis liten andel av de samlade forskningsintäkterna i Sverige - ungefär 20 procent - till forskning inom humaniora och samhällsvetenskap. I Norge och Finland uppgår motsvarande andel till över 30 procent, och i Storbritannien till ungefär 45 procent.¹ Humaniora och samhällsvetenskap har således en mindre andel forskningsmedel till sitt förfogande jämfört med en del jämförbara länder, vilket bidrar till att förstärka osäkerheten och konkurrenssituationen.

För det andra använder humanistiska och samhällsvetenskapliga forskare som tilldelats anslag i större utsträckning sina medel till att finansiera egen forskningstid. Inom ämnesområdena medicin och hälsa, naturvetenskap och teknik används en betydligt större andel av de externa forskningsmedlen i stället till att finansiera juniora forskare och doktorander. En av de viktigaste förklaringarna till denna skillnad är att professorer och universitetslektorer inom humaniora och samhällsvetenskap har avsevärt mindre tid för egen forskning inom ramen för sina egna anställningar.²

Fördelarna med innevarande system är att konkurrensen tvingar enskilda forskare att anstränga sig extra för att skriva bra forskningsansökningar. Konkurrensen motverkar slentrian och slapphet i forskningen. En ansökan som får avslag kastas oftast heller inte i papperskorgen, utan vidareutvecklas med förhoppning om att komma bättre ut i ett annat sammanhang eller i en senare ansökningsomgång. Att skriva ansökningar utvecklar forskarens vetenskapliga tänkande, oavsett om ansökan beviljas medel eller ej.

Nackdelarna med innevarande system är att väldigt många väldigt bra forskningsidéer inte kan förverkligas. Oerhört mycket resurser avsätts till att skriva ansökningar som inte tilldelas medel. Osäkerheten skapar stress bland

1 Forskningsöversikt 2019. Humaniora och samhällsvetenskap. Vetenskapsrådet 2019. Bilaga 4, s 36.

2 Forskningsöversikt 2019. Humaniora och samhällsvetenskap. Vetenskapsrådet 2019. Bilaga 4, s 36.

medarbetarna. Forskningsbegåvade personer som ogillar de osäkra arbetsförhållandena kan välja att söka sig andra karriärvägar. Det blir svårare för institutionsledningen att planera verksamheten. Här kan också finnas en inbyggd genusproblematik som bidrar till att förklara varför kvinnor fortfarande är så underrepresenterade i kategorin professorer.

Ett alternativ är att låta en större del av forskningsfinansieringen ske genom lärosätena och genom att en anställd professor eller lektor får bättre möjlighet att forska inom ramen för sin ordinarie anställning. Det finns inget självklart positivt samband mellan extern forskningsfinansiering och kvalitet på forskningen. En del studier pekar i motsatt riktning.³ *Styr- och resursutredningen (Strut)* argumenterar i sitt betänkande (SOU 2019:6) för att lärosätenas basresurser för forskning måste förstärkas. Jag tror det är rätt väg att gå. Men då är det viktigt att det utarbetas mekanismer för att lärosätena verkligen använder utökade resurser till att öka utrymmet för egen forskning inom medarbetarnas anställningar som professor eller lektor. Jag ser en risk i att lärosätena annars använder utökade resurser till att bara låta volymen i verksamheten växa, till exempel genom att anställa fler och fler personer, i stället för att ge den enskilde medarbetaren mer tid och utrymme för egen forskning.

Granskningens kvalitet. Är det då verkligen de absolut bästa projekten som tilldelas anslag? Den frågan är förstås omöjlig att ge ett definitivt svar på. Här diskuterar jag hur vi skapar goda förutsättningar för att det verkligen är de bästa projektansökningarna – baserat i första hand på originalitet och vetenskaplig skicklighet – som prioriteras.

I beredningsgruppen för statsvetenskap, freds- och konfliktforskning samt medie- och kommunikationsvetenskap är det den

enskilda projektansökan som står i centrum – den enskilde forskarens meriter och tidigare forskning spelar en mer underordnad roll. Den principen har gynnat juniora forskare som ännu inte hunnit meritera sig på samma sätt som seniora forskare har gjort.

Beredningsgruppens sammansättning ska präglas av hög vetenskaplig kompetens. Det är viktigt för att ansökningarna ska bedömas av så vetenskapligt skickliga forskare som möjligt och för att systemet ska ha trovärdighet och legitimitet i forskarsamhället. Beredningsgruppens ledamöter ska representera en bredd med avseende på vetenskapssyn och metodologi. Ledamöterna sitter inte i gruppen som vakthundar för det egna ämnet, utan för att tillsammans med kollegor värna det inomvetenskapliga allmänintresset.

Självklart ska det heller inte tas några ovidkommande hänsyn. Jävsreglerna är mycket stränga, vilket ibland leder till problem då flera ledamöter i gruppen är jäviga på samma ansökan. Här gäller det att vara särskilt uppmärksam på de mindre ämnena, så att inte ”deras” representanter ständigt är jäviga på ansökningar från deras egna områden. Ett sätt att hantera problemet är att beredningsgruppen har en tillräckligt stor andel ledamöter som inte har sin vetenskapliga bas förlagd till Sverige, och därmed heller inte lika täta kontaktnät med det svenska forskarsamhället.

Enligt min uppfattning genomförs arbetet i beredningsgrupperna utifrån mycket högt ställda krav på vetenskaplig skicklighet och integritet. Det är också – enligt min uppfattning – det bästa sättet att förbättra förutsättningarna för en jämn könsfördelning av beviljade forskningsmedel. Under de senaste åren har kvinnor varit mer framgångsrika än män med avseende på beviljandegrad av medel från beredningsgruppen för statsvetenskap, freds- och konfliktforskning samt medie- och kommunikationsvetenskap.

3 Se till exempel Hwang, Stephen (2018) *Forskningskvalitet, effektivitet och extern finansiering* SUHF samt van den Besselaar, Peter & Sandström, Ulf (kommande), “Funding evaluation, and the performance of national research system”, *Journal of Informatics*.

För åren 2015-2018 var beviljandegraden för kvinnliga huvudsökande 13,1 procent, medan beviljandegraden för manliga huvudsökande var 8,5 procent. Fortfarande är det emellertid betydligt fler män än kvinnor som ansöker om forskningsmedel. Under åren 2015-2019 inkom 258 ansökningar med en manlig huvudsökande, mot 198 ansökningar med en kvinnlig huvudsökande.⁴

Visst kan det finnas ett element av slump med i bilden när en beredningsgrupp skiljer mellan två ansökningar som ska rankas på till exempel nionde och tionde plats. Men det finns en trygghet i systemet i att det i princip utesluter att en svag ansökan tilldelas forskningsmedel.

En nackdel i granskningsarbetet är att den hårda konkurrenssituationen innebär att beredningsgruppen sällan eller aldrig vågar chansa. En spännande och ovanlig ansökan som kanske inte är riktigt färdigtänkt i alla delar har svårt att hävda sig mot ansökningar där den inomvetenskapliga kvaliteten skiner igenom redan från början.

Ämnesrådet borde också utveckla en ordning där huvudsökande på de ansökningar som gallras ut redan vid beredningsgruppens möte i maj/juni får information om utfallet tidigare. Ungefär 75 procent av ansökningarna läggs åt sidan redan i maj/juni. Dessa sökande vänta ända tills oktober/november på sitt avslagsbesked.

Inte så sällan vill politiker peka ut relevanta forskningsområden och initiera forskningssatsningar med riktade anslag till något särskilt ändamål – till exempel migration, rasism, demokrati, civilsamhället eller miljö/hållbar utveckling. Det är positivt att staten skjuter till extra medel till humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Men satsningen är ibland ett uttryck för oro från politikens håll om att forskarsamhället skulle negligera samhällsrelevant forskning. Och så är det ju inte. Ämnesrådet har de senare åren

initierat ett arbete med att kartlägga innehållet i de ansökningar som lämnas in och som beviljas. Kartläggningen – som fortfarande befinner sig på pilotstadiet – visar att just de områden som statsmakten vill skjuta extra pengar till är de områden som forskarna själva redan identifierat som intressanta och relevanta. Pilotstudien visar hur forskning inom ämnesområden som klimat/miljö, migration, demokrati, psykisk hälsa, digitalisering och genus/kön prioriteras högt i den fria forskningen, oavsett riktade satsningar från staten eller inte. Så staten behöver inte peka ut vilka samhällsproblem forskningen ska prioritera. Den fria, nyfikenhetsdrivna forskningen identifierar själv relevanta samhällsproblem värda att beforska.⁵

Vad kännetecknar framgångsrika forskningsansökningar? Vilka råd vill jag då ge potentiella sökande av forskningsmedel? Nu erbjuder ju lärosätena till och med kurser för lärare och forskare om hur man skriver en bra forskningsansökan. Men här är mina tre favoritråd. För det första måste det finnas en spännande forskningsfråga som sticker ut. Beredningsledamoten måste övertalas om varför just detta projekt – i en mängd av kvalificerade projektansökningar – som hen har att bedöma ska beviljas medel. Forskningsfrågan ligger också till grund för varje kvalificerad vetenskaplig studie. Utan en bra och skarp forskningsfråga är det svårt att få ihop en bra ansökan överhuvudtaget. För det andra måste den planerade studiens upplägg vara genomtänkt. Det räcker inte att presentera en spännande idé. Den sökande måste ha gjort jobbet hela vägen. Vaga formuleringar kring till exempel metod och material eller kriterier för slutsatsdragning avslöjas direkt. Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta – så tänk och skriv igenom hela forskningsprocessen så långt det är möjligt. För det tredje – sök! Det bästa sättet att inte få forskningsmedel är

4 Rapport till ämnesrådet från beredningsgrupp HS-E. Erfarenhet från 2018 års beredning. Vetenskapsrådet 2018.

5 Forskningsöversikt 2019. *Humaniora och samhällsvetenskap*, s 25 f. Vetenskapsrådet 2019.

att inte ansöka. Skriv- och tankeprocessen är i sig utvecklande, och det finns alltid möjlighet att komma tillbaka med en bättre och mer genomarbetad ansökan i ett annat sammanhang eller vid ett senare ansökningstillfälle. Dessutom visar ett högt ansökningstryck på behovet av ytterligare medel till humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning...

*

Jag vill avslutningsvis passa på att tacka Vetenskapsrådets skickliga och hårt arbetande personal för ett gott jobb. Det är inte alltid enkelt att hantera snåriga beslut, komplicerade regelverk och känsliga forskarsjälar.

Ulf Bjereld är professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Han var 2014-2016 ordförande för Vetenskapsrådets beredningsgrupp för statsvetenskap, freds- och konfliktforskning samt medie- och kommunikationsvetenskap samt 2016-2018 ordförande för ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap vid Vetenskapsrådet.

E-post: ulf.bjereld@pol.gu.se